

УДК 82-6:373.3:37.091.32

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-1-17>

Світлана ВІРСТА,

orcid.org/0000-0001-5507-5761

викладач-методист

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

(Луцьк, Україна) renesvit@gmail.com

Тетяна ЖАЛКО,

orcid.org/0000-0003-1899-2530

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри інформаційної діяльності та туризму

Луцького інституту розвитку людини

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

(Луцьк, Україна) tzhalko@ukr.net

ЕПІСТОЛЯРІЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В НАВЧАЛЬНІЙ ТЕКСТОТЕЦІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

У статті висвітлюються особливості науково-методичного дослідження епістолярної спадщини Лесі Українки у навчальній текстотечі початкової школи на уроках мовно-літературної освітньої галузі. Наголошено, що читання рідною мовою є потужним засобом у формуванні особистості. Воно прилучає молодших школярів до скарбниці духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу. Формування читацької компетентності як особистісно-діяльничої, інтегрованої взаємодії знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів максимально реалізується на уроках літературного читання. Проаналізовано епістолярій Лесі Українки щодо цілісного сприймання школярами художніх і поетичних текстів, їх аналізу, інтерпретації; формуванні умінь висловлювати власні судження, оцінювати інформацію, прочитану в листах, та використовувати її для збагачення особистого читацького досвіду. Наголошено, що базовими читацькими пізнавальними процесами, які значною мірою забезпечують сприйняття текстової та епістолярної інформації, є знаходження відомостей, формулювання висновків, узагальнення інформації, аналіз змісту тексту. Зауважено, що листи Лесі Українки стають надійними помічниками вчителя у підготовці цікавих і змістовних уроків мовно-літературної освітньої галузі. Розглядаються також аспекти актуальності залучення епістолярної спадщини Лесі Українки на уроках літературного читання у початковій школі до пошуково-дослідницької діяльності, до формування учнями власної думки щодо духовного світу, уподобань письменниці; поглиблення, систематизування біографічного матеріалу, вдосконалювання навичок читання та розуміння прочитаного епістолярного й літературного тексту. Властивий епістолярному жанру діалогізм сприяє, на нашу думку, об'єктивації змісту листів, а листування з різними людьми дозволяє спостерігати, як розкривається особистість письменниці у різних комунікативних ситуаціях. Залучення нових форм роботи з біографічним матеріалом дає змогу по-новому розкрити творчу лабораторію Лесі Українки, простежити формування її феномена.

Ключові слова: *освітній процес, епістолярій, Леся Українка, мовно-літературна освітня галузь, читацька компетентність, листування, адресат.*

Svitlana VIRSTA,

orcid.org/0000-0001-5507-5761

Teacher-Methodologist

Lutsk Pedagogical College of the Volyn Regional Council

(Lutsk, Ukraine) renesvit@gmail.com

Tetiana ZHALKO,

orcid.org/0000-0003-1899-2530

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Information and Tourism

Lutsk Institute of Human Development

of Open International University of Human Development "Ukraine"

(Lutsk, Ukraine) tzhalko@ukr.net

LESIA UKRAINIAN'S COLLECTION OF LETTERS IN EDUCATIONAL CHRESTOMATHY AT THE LITERARY-LINGUISTIC LESSONS IN ELEMENTARY SCHOOL

The article highlights the features of scientific and methodological research of the epistolary heritage of Lesia Ukrainka in the educational textbooks of elementary school at the lessons of language and literature.

It is emphasized that the formation of reading competence as a personal activity, integrated interaction of knowledge, skills, abilities and values of students is realized at the lessons of literary reading to the maximum. Lesia Ukrainka's epistolary is analyzed on students' holistic perception of artistic and poetic texts, their analysis, interpretation; developing the ability to express their own judgments, evaluate the information read in the letters, and use it to enrich the personal reading experience. It is emphasized that the basic reading cognitive processes, which largely ensure the perception of textual and epistolary information, are finding information; inferring; generalization of information; content analysis.

In addition, it is noted that Lesia Ukrainka's letters become the reliable assistants to teachers in preparing interesting and meaningful lessons on the language and literature education field.

The article presents aspects of the importance of involving the epistolary heritage of Lesia Ukrainka into the research activities at the lessons of literary reading in elementary school, into formation of students' own thoughts about the spiritual world, the preferences of the writer; deepening, systematizing biographical material, improving reading skills and understanding of the read epistolary and literary text are also considered.

In our opinion, the dialogism inherent in the epistolary genre contributes to the objectification of the content of letters, and the correspondence with different people allows us to observe how the writer's personality is revealed in different communicative situations. It is the epistolary legacy of the writer – a document and the key to tracing the formation of her creative concept. Involvement of new forms of work with biographical material makes it possible to open Lesia Ukrainka's creative laboratory in a new way, to trace the formation of her phenomenon.

Key words: *educational process, epistolary, Lesia Ukrainka, linguistic and literary educational branch, reading competence, correspondence, addressee.*

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві вивчення епістолярної спадщини митців пов'язане із вивченням таких жанрів, як щоденники, листи, автобіографії, спогади. Однак труднощі сприйняття письменницького епістолярію зумовлені необхідністю залучення значно ширшого контексту – біографічних джерел, щоденників, спогадів. Якщо в автобіографіях чи щоденникових записах письменник здебільшого пропонує самопрезентацію і самосприйняття свого образу, то в листах дослідник може побачити образ письменника крізь призму епістолярного співрозмовника, тому епістолярний текст репрезентує образ письменника як живого співрозмовника. Зважаючи на такі теоретичні особливості епістолярію, зауважимо, що письменницька приватна кореспонденція – це унікальне джерело пізнання автентичного автобіографічного образу творчої особистості.

На сьогодні інтерес до листування помітно зменшився, адже мобільні телефони, електронна пошта, SMS-повідомлення, вайбер та інші засоби комунікації витісняють класичний лист з ужитку. Проте «...листи озвучують минуле живими голосами. Вони нібито очікують свого часу, коли людська увага закличе їх до другого життя... Скільки характерів, скільки доль, скільки літературних баталій за тими поживклыми аркушиками паперу... Вони виявляють іноді більшу живучість, ніж власне літературні твори» (Брюгген, 1995: 3).

Загальновідомо, що у змісті початкової освіти читанню належить особлива роль. Читання рідною мовою є потужним засобом у формуванні особистості. Воно прилучає молодших школярів до скарбниці духовності і культури, літературних надбань українського народу і народів світу, сприяє моральному, етичному та естетичному розвитку. Вивчення епістолярної спадщини на монографічних уроках дає можливість через листування письменників відкрити для читача духовний світ автора та епохи. Листи формують особистісне сприйняття біографічних фактів, емпатичне сприйняття всього, що відбувалось у житті Лариси Косач.

Листи письменниці – це можливість побачити її думки, емоції, події. Нині зростає увага до епістолярної літератури, вона відкриває вектори дослідження не лише для науковців, але й учнів, їх мотивації прочитання літературних творів, аналізу, критичного мислення, прийняття культурного та духовного спадку.

З поезією Лесі Українки молодші школярі знайомляться ще у дошкільний період, за новою програмою у 2–4 класах пропонується вісім поезій Лесі Українки і казка «Біда навчить». Від класу до класу школярам поступово відкриваються події життя і світ творчості талановитої поетеси. З погляду сьогодення у рік 150-річного ювілею Лесі Українки увага до епістолярної спадщини письменниці на уроках літературного читання

є доцільною формою у формуванні власного читацького «Я» щодо сприйняття, розуміння особистості й таланту письменниці.

Зважаючи на значимість та вплив епістолярної спадщини Лесі України в літературному процесі загалом, вважаємо доцільним та актуальним здійснити окремо дослідження епістолярію письменниці в освітньому процесі початкової школи на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Увага науковців до творчості Лесі Українки налічує багато ґрунтовних праць В. Агеєвої, А. Бичко, О. Косач-Кривинюк, П. Одарченка, О. Сліпушко та ін. Науково-теоретичні дослідницькі праці, присвячені вивченню епістолярію Лесі Українки, належать В. Гладких, В. Святовец, Ж. Ляхової, І. Забіяки, В. Пустовіт та ін. Упродовж останніх десятиліть творчість письменниці було кардинально переосмислено: оприлюднено невідомі або не друковані протягом тривалого часу тексти, доповнено і перетлумачено факти біографії, віднайдено родинні світлини. До 150-річного ювілею Лесі Українки був презентований найграндіозніший проєкт Українського інституту книги – повне нецензуроване академічне зібрання творів Лесі Українки в 14 томах. А вже попереднє «повне» видання було цензурованим і становило 12 томів. Принципова відмінність видання – це максимальна увага до рукописів Лесі Українки, зокрема, до чернеток, які відкривають завісу над таємницями творчого процесу. З початку 2020 року над підготовкою 14-томника працювали 14 команд із 30 фахівців – це провідні науковці Волинського національного університету імені Лесі Українки та інших навчальних і наукових інституцій України. 11–14 томи включають листування письменниці – майже 900 «свідків» минулого. Всі тексти подано з урахуванням авторського правопису. Фахівці працювали над тим, щоб усунути заангажованість у тлумаченні образів та сюжетів, характерну для видань радянського періоду (Навчальні матеріали онлайн).

Мета статті – визначити основні концептуальні засади і практичні засоби формування літературної читацької компетентності та її складників учнями початкової школи через дослідницькі форми роботи з епістолярною спадщиною Лесі Українки на уроках літературного читання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Особливе місце в історії розвитку літератури посідає письменницький епістолярій, який є складником у розумінні духовно-творчої майстерні автора, основою для об'єктивного аналізу його естетичних уподобань, прийнятті подій часу й форму-

ванні харизматичної особистості митця. Важливу мотиваційну і навчальну функцію відіграє на уроках літературного читання розповідь про письменника, події його життя, історію написання творів.

У початковій школі на уроках літературного читання учні знайомляться з поезією Лесі Українки та казкою «Біда навчить». Одночасно читачам поступово відкриваються події особистого життя талановитої письменниці та родинного виховання Косачів. Важливу мотиваційну і навчальну функцію відіграє на цих уроках доступна, емоційна розповідь вчителя про Лесю – дівчинку-однолітку, обставин її життя та читання листів родини Косачів. Письменницький епістолярій родини та Лесі Українки є важливою складовою частиною формування образу письменниці, її духовно-творчої діяльності. Знайомство з біографією письменниці за родинними листами – цікава й незвична для сучасного учня форма роботи, оскільки практика написання листів у щоденному житті школярів відсутня.

Уникнення одноманітності уроків монографічного вивчення творчості письменника у початковій школі – головне завдання вчителя. Як правило, на таких уроках, окрім матеріалу, поданого у підручнику, важливо залучити додаткові ілюстрації, фото- і краєзнавчі матеріали. Такі уроки-сходинки монографічного вивчення творчості письменника поглиблюють знання про життя і творчість Лесі Українки; учні продовжують дослідницьку роботу, актуалізують раніше вивчене. А. Мовчун слушно зауважила, що «для дитини молодшого шкільного віку важливо потрапити не просто в країну поета, а в країну його дитинства. В тій країні молодший школяр почувається вільно, йому все там зрозуміло, там не просто поет – там його ровесник» (Савченко, 2007: 256). Про дитячі роки поетеси написано чимало. Зі спогадів її сестри Ольги Косач-Кривинюк («З дитячих років Лесі Українки») можна використати багато цікавої інформації про дитинство Лариси Косач. Ці спогади про яскраву дитячу допитливість та таланти дівчинки, яка у 4 роки навчилася читати, у 5 – писала листи рідним і грала на роялі, декламувала, у 6 – майстерно вишивала, у 9 – написала дорослий вірш «Надія», що стане її візитівкою.

Читання родинних листів Косачів – це найбільш правдиве, емоційне, зрозуміле для школяра джерело інформації. Окрім того, дізнаються школярі й про інших членів родини, формуючи власне уявлення про події минулого, а жанр літопису життя й творчості письменниці відкриває великий потенціал сприйняття біографічного матеріалу у новій площині: *«Народилась письменниця 13 лютого 1871 року, на десятий день після наро-*

дження «Лютого 23. У Соборній во ім'я Преображення господня церкві відбулося хрещення дочки Косачів, яку названо Ларисою...обряд хрещення здійснив священник Авксентій Доброжанський» (Мороз, 1992: 8).

Лідія Михайлівна Драгоманова, двоюрідна сестра Лесі Українки, у спогадах про літо 1875 року писала: «Як гарно, вільно нам жилося у тому Новоград-Волинську! Пам'ятаю, як возили нас кожного дня гуляти на возі. Мені, старшій з дітей, дана була велика честь сидіти на козлах поруч з кучером. На почесному місці, зробленому з сіна, прикритого килимом, сиділа тітка Саша Косач, а коло неї пані Судовщикова. Між ними садовили маленьку Лесю, щоб не впала... Ми, діти, бігали по лісі за ягодами, слухали як собаки ганяють зайця...Леся тим часом сиділа і плела віночки з квіток та жита та співала вже трошки зі мною та мамою українських пісень...» (Мороз, 1992: 14).

Лесі на той час було чотири роки. У родині Косачів маленьку Лесю здебільшого не називали повним ім'ям Лариса, дівчинку пестливо звали Лосею – від Ло(ру)ся. Відомо, що ім'ям Леся маленьку Ларису Косач почали звати у п'ятирічному віці. З листа 1876 року до Драгоманових: «(Літо, початок) Мати показала Ларисі букви і як їх складати при писанні. Після деякої вправи вона написала першого в житті листа до Драгоманових у Відень... Лист підписаний «Леся». «Мене перезвали на Лесю... Уже повісили гімнастику (ідеться про мотузяну драбину, по якій у дитинстві любили лазити Леся та Михайло), – мама купить мікроскоп» (Мороз, 1992: 10).

Варіант імені Леся мав пестливі форми Лесечка і Лесюнечка. У Лесі було двоє братів – Михайло й Микола і три сестри – Ольга, Оксана, Ізидора. Діти жили дружно, багато часу проводили разом. Особливо ж тісними були стосунки Лесі з братом Михайлом, малими їх навіть називали одним ім'ям – Мишелосіє. Зі спогадів сестри Ольги: «Вони були у всьому нерозлучні: разом бавились, разом читали, разом вчилися, разом розважалися. За таку нерозлучність їх двох жартома називали спільним ім'ям «Мишелосіє» (Мороз, 1992: 8).

Цікавою для молодших школярів на уроках мовно-літературної освітньої галузі буде інформація з позиції розділу мовознавства – ономастики. Про формування та використання особистісних імен, прізвиськ у родинному колі Косачів, які змальовують «живу» родинну атмосферу, ми дізнаємось саме з епістолярної спадщини. У родині Косачів було прийнято давати одне одному ласкаві домашні імена, прізвиська і давалися вони

не лише дітям, але й майже всім рідним людям та добрим знайомим. Сама Леся Українка, як відомо, мала також кілька імен. Варіант імені Леся мав пестливі форми Лесечка і Лесюнечка. Крім домашнього імені Леся, що згодом стало відомим на весь світ, Ларису часто називали Зея, Зеїчок, Зеїсок. Так прозвали її, побачивши в ілюстрованому каталозі малюнок кукурудзи, що звалася «зея японіка». Це була ясна, тоненька, височенька рослинка. Леся була чимось подібна до неї. В листі до матері 4 березня 1890 року з Києва знаходимо підпис «Ваша Зея».

Майбутня письменниця навчилася читати у 4 роки. Молодших школярів часто-густо цікавить запитання: «А які книжки читали Леся й Михайлик?» З листа Олени Пчілки дізнаємося: «Українських книжок для дітей майже не було, але все ж не так мало було в сім'ї, де хотіли мати їх. Діти з великою охотою читали Кулішеві твори, оповідання Марка Вовчка, «Пана Твардовського» знали напам'ять. Великим вкладом до лектури дітей були Андерсеніві казки в перекладі Старицького. Улюбленою книжкою було ілюстроване видання казок Андерсена французькою мовою, яку подарував їм М. П. Старицький» (Мороз, 1992: 14). З іншого листа дізнаємося, що «(Весна) Леся захоплюється декламацією, декламує різні вірші. Між іншим, дуже охоче «русалку» А. Міцкевича в перекладі П. О. Куліша» (Мороз, 1992: 14). Першою книгою, яку самостійно прочитала Леся, була «Розмова про земні сили» Михайла Костомарова.

Гра, навчання, як вважала Олена Пчілка, – це також праця. У дітей була вихована глибока свідомість того, що навчання – це щоденна, систематична, наполеглива праця. Разом із тим заняття проходили весело, без примусу: «Займалися арифметикою, диктовкою, переписуванням, перекладами, читанням, вивченням віршів, музикою, малярством...» (Мороз, 1992: 21). Саме завдяки епістолярію Лесі Українки школярі стають учасниками всіх подій у родині Косачів, знайомляться з буденням, родинними святами. П. А. Косач у листі Драгомановим 1886 року пише: «Досить багато часу Леся присвячує вишиванню. Дуже любить співати народні пісні і подовгу співає з нянею..., добре пече булки і навіть пробувала змагатися в цьому з бабунею. Любить поратися з бабунею по господарству, «допомагати» їй...» (Мороз, 1992: 15).

Леся Українка постає перед читачем і звичайною дівчинкою, водночас ми бачимо й те, що згодом формує особливу харизму письменниці. Школярам буде близьким образ дівчинки, її прагнення, бажання, пошуки, відкриття, спілкування зі світом природи, словом, пісню. З листа Лесі

до родини Драгоманових 24 лютого 1877 р. (Новоград-Волинський): *«Дякую Вам за саванаринів (до дня народження Лесі Українки родина Драгоманових надіслала їй із Женеви подарунок – книгу з малюнками про життя малечі в Савої – південно-східній частині Франції (Українка, 2021: 449))... Завтра мої роковини народжень, і мені щось мама подарує. Ми ходим гулять і ліпим баби. Мені дуже хочеться, щоб Ви до мене написали, бо я до вас написала. Леся»* (Українка, 2021: 54).

Листи Лесі до бабусі, Єлизавети Іванівни Драгоманової (матері Олени Пчілки), свідчать про особливу повагу і любов: *«Луцк. 2(14) декабря 1881 г. Милая бабушка, простіть мене, що я так довго не писала до вас. Я з мамою приїхали сюди вчора ввечері 15 і пробудем тут два дня... Ми учимось дома, до нас ходить учитель-студент, і ходить до нас кожний день; я іще беру уроки на фортеп'яні... Моя кицька, що в мене була, кудись втікла вже давно... Ліля має чотири кукли, три маленькі і одну велику. Кукла закриває очі... в теї кукли єсть кілька платів, і Ліля її по десять раз на день переодіває, пери по одному платю, а після всі разом – одне на друге... Ми ходили два рази в театр в Києві і на виставку картин... Прощайте, мила бабушка, напишіть, що ви робите і чи здорові. Ваша Леся»* (Українка, 2021: 57).

Домашніми улюбленцями в родині Косачів були коти, їх було багато і про них дуже часто Леся пише у листах до бабусі. У листі від 2 (14) січня 1882 року: *«Милая бабушка, поздравляю вас з празником і дякую вам за подарки... Моєї кицьки вже давно нема, зато до нас прибудилась друга кицька, красивая, така сіра з полосами, як той тигр, і в неї скоро будуть котенята, в неї вже раз були котенята, тільки їм ніхто не давав їсти, то вони одичали і поздихали. Ну, тепер прощайте, милая бабушка, напишіть, що ви робите і чи здорові. Ваша Леся»* (Українка, 2021: 58).

Цікаво буде дізнатися школярам і про Шевченківське свято для дітей 1883 року, яке відбулося в помешканні Ольги Цвітковської. Про це дійство знаходимо спогад і у листі Олени Пчілки до дочки М. П. Старицького Оксани Стешенко: *«Слово про Т. Г. Шевченка виголосила Олена Пчілка... На цьому святі і Леся, і її брат Михайло щось декламували. Обоє вони були воягнені в українське вбрання. Та вишивана сорочка, корсетка і чумарка були довго у Лесі й Михайла щоденним вбранням. І коли до мене підійшла ця дівчина (Леся), я відразу відчула, що вона якась особлива – таким теплом дихала вся її тендітна постать»*

(Мороз, 1992: 23). Допис про це свято знаходимо у листі Лесі Українки від 11 березня 1883 року (Київ): *«Милая бабушка! простіть мене, що я до вас не писала, все ніяк не зберусь. Спасибі Вам за плаття, чулки і гроші. Плаття уже пошили, а за гроші іще нічого не купили. У мене іще і досі болить рука ліва, так що нічого не можна робить: ні шить, ні грать, ні держать нічого, тим я так погано пишу. Я перше була дуже слаба, а тепер уже нічого собі, хоть я ніколи не буваю зовсім здорова, бо завше рука болить. На празники я нікуди не ходила, бо іще слаба, а тепер позавчора ранком справляли Шевченкові роковини, то я ходила, Миша і Ліля; і ми там читали стихи. Давніше я ходила на два концерта...»* (Мороз, 1992: 23).

Актуальним для вивчення біографічного матеріалу, поезії та прози Лесі Українки на уроках літературного читання як у другому, третьому, так і четвертому класах буде використання технології розвитку критичного мислення. Вважаємо за доцільне скористатися графічним методичним прийомом «Знаю – хочу знати – взнав». Мета методу – навчити графічної організації, логічного і змістового структурування матеріалу, формулювання запитань, аналізу знань школярів. Метод можна застосовувати у будь-якій структурній частині уроку. Разом з учнями складаємо таблицю з трьох колонок: «Знаю – хочу знати – взнав». До ознайомлення зі змістом теми уроку і твором ми запропонуємо заповнити першу колонку «Знаємо». Під час перебігу уроку, з урахуванням нової цікавої інформації про письменницю, учні активно включаються у добірку питань другої та фактів третьої колонок.

Таким чином, використовуючи епістолярій Лесі Українки на уроках мовно-літературної освітньої галузі, залучаємо учнів початкових класів до цікавої пошукової роботи з листами письменниці; допомагаємо школярам цілісно уявити життєпис подій письменниці, зацікавити обставинами особистісного життя, сформувати власну думку щодо духовного світу та уподобань Лесі Українки; поглибити, систематизувати біографічний матеріал, вдосконалити навички читання та розуміння прочитаного матеріалу.

Саме епістолярна спадщина письменниці – це документ і ключ до простеження становлення її творчої концепції, для розуміння особистісного феномена Лесі Українки, бо як зауважено наголошувала поетеса: *«Листи мої замінили мене»* (Українка, 2017: 322), тобто шукайте відповіді на аркушах епістолярію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брюгген В. Епістолярний етюд. *Літературна Україна*. 1995. 17 серп. С. 3.
2. Мороз О. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. Київ : Наукова думка. 1992. 630 с.
3. Навчальні матеріали онлайн. Педагогіка. Родинне виховання. URL: https://pidru4niki.com/pedagogika/roдинne_vihovannya (дата звернення: 1.02.2021).
4. Освіта. UA Біографії. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/biograf/23933/> (дата звернення: 7.02.2021).
5. У рамках проєкту «Леся Українка: 150 імен» вперше презентовано повне зібрання творів письменниці у 14 томах. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-ramkah-proektu-lesya-ukrayinka-150-imen-vpershe-prezentovano-povne-zibrannya-tvoriv-pismennici-u-14-ti-tomah> (дата звернення 28.06.2021).
6. Савченко О. Я. Методика читання у початкових класах : посібник для вчителя. Київ : Освіта, 2007. 334 с.
7. Українка Леся. Енциклопедія життя та творчості. URL: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/188x/1876-2.html> (дата звернення: 1.02.2021)
8. Леся Українка. Листи: 1898–1902 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. А. Комора, 2017. 544 с.
9. Українка Л. Повне академічне зібрання творів: у 14 томах. Том 11. Листи. 1876–1896 / ред. С. Кочерга; передм. В. Агеєва; упоряд. В. Прокіп (Савчук); комент. В. Прокіп (Савчук), В. Агеєва. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2021. 600 с.

REFERENCES

1. Briuhhen V. Epistoliarnyi etiud [Epistolary etude]. *Literaturna Ukraina*. 1995. Aug. 17. P. 3. [in Ukrainian].
2. Moroz O. O. Litopys zhyttia ta tvorchosti Lesi Ukrainky [Chronicle of the life and oeuvre of Lesya Ukrainka]. Kyiv: Naukova dumka. 1992. 630 s. [in Ukrainian].
3. Navchalni materialy onlain. Pedagogika. Rodynne vykhovannia [Family upbringing]. Retrieved from: https://pidru4niki.com/pedagogika/roдинne_vihovannya (data zvernennia: 1.02.2021) [in Ukrainian].
4. Osvita. UA Biohrafii [Biographies]. Retrieved from: <https://osvita.ua/vnz/reports/biograf/23933/> (data zvernennia: 7.02.2021) [in Ukrainian].
5. U ramkakh proektu “Lesia Ukrainka: 150 imen” vpershe prezentovano povne zibrannia tvoriv pysmennytsi u 14-ty tomakh [Lesia Ukrainka: 150 names]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-ramkah-proektu-lesya-ukrayinka-150-imen-vpershe-prezentovano-povne-zibrannya-tvoriv-pismennici-u-14-ti-tomah> (data zvernennia 28.06.2021) [in Ukrainian].
6. Savchenko O. Ya. Metodyka chytannia u pochatkovykh klasakh: posibnyik dlia vchytelia [Methods of reading in primary school: a guide for a teacher]. Kyiv : Osvita, 2007. 334 s. [in Ukrainian].
7. Ukrainka Lesia. Entsyklopediia zhyttia ta tvorchosti [Encyclopedia of life and work]. Retrieved from: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/188x/1876-2.html> (data zvernennia 1.02.2021) [in Ukrainian].
8. Lesia Ukrainka. Lysty: 1898–1902 [Letters: 1898-1902] / Uporiad. Prokip (Savchuk) V. A. Komora, 2017. 544 s. [in Ukrainian].
9. Ukrainka L. Povne akademichne zibrannia tvoriv: u 14 tomakh. Tom 11. Lysty [Complete academic collection of works]. 1876–1896 / red. S. Kocherha; peredm. V. Aheieva; uporiad. V. Prokip (Savchuk); koment. V. Prokip (Savchuk), V. Aheieva. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2021. 600 s. [in Ukrainian].